

ИНТЕРКУЛТУРНОСТ, ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ, ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТ

Бисерка Стоименова

INTERCULTURE, INTERTEXTUALITY, INTERDISCIPLINARITY

Biserka Stoimenova¹, Shumen University, Bulgaria

<https://doi.org/10.46687/GTGF2548>

Limes slavicus 7: Културни концепти на славянството. Д. Кръстева (ред.). Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2022 ISSN 2603-3127 (Print) ISSN 2603-3135 (Online)

Едно утвърдено в полето на славистичните изследвания академично издание – списанието *Limes slavicus. Културни концепти на славянството* – поднася в последния си брой 7. специално обособения тематичен фокус Словакия – език и литература. Всеки читател или изследовател би открил в изданието своя предпочитана тематична линия с възможност да заостри вниманието си върху различни аспекти на хуманитаристиката – върху проучванията в съпоставителната лингвистика, литературните и историческите изследвания, върху литературната реализация на идеологеми, национални концепти или архетипални образи или да проследи съжителството на академичен дискурс и художествени текстове.

Особен акцент може да бъде поставен върху една от спояващите структурирането на тематичните рубрики *диалогичност*: на мина-

1 Dr. Biserka Stoimenova is an assistant professor of Ancient and Western European literature at the *Konstantin Preslavsky* University of Shumen. Her research interests are in the field of cultural history of French enlightenment, the sociology of literature, the new-historical studies, the French libertinage of the 18th century, the literature and the visuals, the postmodern culture. She is the author of “Zapadnoevropeiska literatura na 17 vek (Frantsiya vav Veka na absolyutizma)” (2013) and “Antichna drama i teatar” (2014) and articles on Bulgarian literature, French literature and culture (17-18th century). Email: b.stoimenova@shu.bg

Copyright © 2023 Biserka Stoimenova

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

ло и съвремие, на устойчиви концептуализации и тяхното подриване, на образни матрици от различни националнолитературни системи и не на последно място – на гледни точки (на словашки и български изследователи). Диалогичността дава възможност да се прояви не просто репрезентацията на едно или друго явление, на литературни текстове или културноисторическа парадигма, но и да се улови сходството или уникалността на зрителния ъгъл.

Проследяването на тези връзки в предложените текстове е видимо в типологически единни инструментални подходи на автори от различни култури и с интерес към разнообразни тематични полета – обединени през фокуса на интертекстуални стратегии на четене или интерес към интеркултурните и интердисциплинарните *пресичания*. А диалогичността на минало и съвремие, скрепена в структурната цялост на тематичните рубрики, би могла да се характеризира навярно и като единство на *погледа, вперен в сенките на миналото и сърцето на настоящето*.

Именно с непосредствените животрептящи в иронията и самоиронията си гласове на различни езици в поезията на Валерий Купка, създавана на словашки, руски и русински език, се открива сърцето на поетическото настояще. Много по-широка парадигмална картина на тенденции и изобразителни похвати предлага като систематично строен обзор на поезията след 50-те г. на XX век Мариан Милчак в статията си „Какво стана (със) стихотворението? (Минималистична скица от словашката поезия)“ (*Čo sa stalo (s) básňou? (Minimalistická skica zo slovenskej poézie)*) – за да очертае напрегнатата диалогичност на естетически кодове между конкретност и абстрактност, смисловата яснота и поетиката на усещанията; да заостри вниманието върху ефекта от трансформацията (ипостазирането) на субекта в процесите на делиризация на стиха (и с това на отделянето от традицията) и вграждането в него на епизиращ (или прозаизиращ) субстрат като израз на иновативното творческо решение (р. 37).

Към диалогичността (в нейните проекции на преповторение или антиномичност) насочва и обзорът на литературните парадигми на съвременната проза в две – контраверсно представени – десетилетия (90-те г. на XX в. и 10-те г. на 2000 г.). В статията си „Деветдесетте с/у милениумните години (в словашката проза)“ (*Deväťdesiate vs. miléniové roky (v slovenskej próze)*) Марта Соучкова проследява типологизиращите тематични, жанрови и поетологични особености в съвременната словашка проза, като акцентира върху разломните линии между естетическите тенденции в двете десетилетия. Диалогичността с миналото (литературните тенденции на предходните десетилетия) се проектира рязко чрез демистификацията, с отказа от социална референтивност на фикционалния свят и замяната им с иронични игри с традиционни наративи; с фрагментаризираност и автореференциалност

(р. 44). Литературният белетристичен пейзаж на първото *милениумно* десетилетие е представен с тенденциите на възврънат интерес към семантично структурирана реалност, социалночувствителни теми като дисфункционализма на семейството, мигрантската тема, темата за изолацията и проблематичната социална привързаност и др. Но в диалога на литературните десетилетия е отчетливо и динамичното надграждане – на жанрови конвенции, нови тематични линии (с прозата на младата творческа генерация), на активна симбиотичност и хибридизация на формите (в смесението на лирически, епически и драматически субстрат в текстовете на Катарина Куцбелова, Мария Ференчухова или в двусъставния роман/стихотворение на Яна Белъова „Вън! Вън!“), в разпадатите граници между *фикционалност* и *фактичност* (pp. 46-47). По този начин, както показва Марта Соучкова в панорамната си типологизация на тенденциите в словашката проза от две амбивалентно диалогизиращи литературни десетилетия, отношението на съвремението към миналото се изгражда сложно и противоречиво, в пулсиращия ритъм на прекрачвания и симбиози.

Несъмнено внимание заслужава една друга, по-различна проекция на погледа от *сърцето на настоящето* към *хоризонтите на миналото*, представена от изследването на Жоржета Чолакова върху драматичната напрегнатост в конституирането и осмислянето на славянската идея. В статията си „Славянската идея – между идеологическата преднамереност, политическата манипулация и научните основания“ Чолакова изследва проблематичните интенции при легитимирането на славянската идея и се насочва към „причините за това драстично разминаване между консолидиращите послания на идеята и реално протичащите процеси на разединение“ (р. 92). Авторката се насочва към необходимостта „да поставим по нов начин въпроса за славянската идея, като потърсим нейните възрожденски кълнове и видим в тях причините за нейното трансформиране в панславизъм“ (р. 92). Особено ценна за очертаването на нейния облик от времената на Ян Колар, Павел Шафарик и Йозеф Юнгман отвъд митологизиращите интенции, разгърнати в периода на Възраждането и доукрасени от романтизиращи идеализации, е аргументирано изведената от авторката контroversна диалогичност между славянската идея и *панславизма*. От тази гледна точка трансформациите на етноидеологическата парадигма в политическа доктриналност свидетелстват за критично определящата роля на историческите и националните контексти при възприемането и употребите на тази парадигма за моделирането на социалното въображение. Ж. Чолакова проследява ролята на националните контексти за осмислянето на идеите на панславизма на основата на противоречивата им рецепция в епохата на Българското възрождане – понятието *панславизъм* има „широк отзвук, но и разнородни транскрипции“, което „предполага условия за неговото манипулативно използване в публичния дискурс“ (р. 104) – за

да обобщи последиците от процесите на идеологизация и деформация на славянската идея.

Към разривите на устойчиви митологеми в съвременното насочва проблемът за политическата идеологизация на отношението славянство – православие и ролята на българската църква във външнополитическата ориентация на държавата след 1944 г., разгледан от Бисер Петров в статията „Участието на екзарх Стефан в Славянския събор в София, 3 – 4 март 1945 г.“. Авторът проследява дейността и възгледите на екзарх Стефан, участието му в подготовката на Славянския събор и мястото на църквата за укрепване на чуждите политико-идеологически влияния в контекста на идеите за славянската взаимност. Както посочва Петров, „Българското правителство вижда в лицето на митрополита лоялна на властта фигура, най-вече заради публично известните му възгледи за единството между славянство и православие и симпатиите му към руския народ“ (р. 109). Като проследява позиции и публични изяви на екзарх Стефан, авторът формулира и заключителните констатации за ролята на внушителното присъствие на екзарха на Събора през март 1945 г. като поредна илюстрация на едно трайно „съчетание на църковни и държавни интереси“ (р. 117).

Интеркултурните релации и българо-словашките културни диалози стават обект на изследване и в полето на съпоставителната лингвистика. Следвайки лингвокултурологичния подход, Даниела Константинова се насочва към въпроса за особеностите на речевия етикет в български и словашки контекст и употребата на условно наклонение. В статията си „Учтивост и условно наклонение в българския и словашкия език“ Константинова проследява категориалните особености на условното наклонение в двата езика, за да очертае сходствата и различията помежду им: „и в словашкия, и в българския език има съществени разлики във формите на кондиционала, докато при значенията и употребата (особено с оглед на учтивостта) се наблюдават множество сходства [...]. И в български, и в словашки се срещат транспозиции на условното наклонение за изразяване на учтивост“ (р. 63-64). Особено продуктивно е анкетното проучване върху употребите на условно наклонение в общуването сред български и словашки респонденти и оформените от Константинова изводи за комуникативните различия при изразяване учтивост: „за разлика от българите словаците са по-склонни да употребяват условни форми – както в официалното общуване с непознати, така и в неофициалното (всекидневното) общуване с близки“ (р. 71). И поставя въпроса за лингвистичния израз на поведенчески стереотипи, за *спонтанността* и *сдържаността* като културноразличителен маркер, илюстриран чрез прагматиката на условните форми.

Лингвистични паралели представя Евгения Митева в статията си „Дефективната парадигма на съществителните имена плуралия тантум в съпоставителен план в български и словашки език“ в намерението

да проучи сходствата, но и „несъответствията в тази езикова област на двата родствени езика“ (р. 75). В успоредизирани съположения и типологизации по граматически признаци чрез обособяването им в групи/типове названия *плуралия тантум* Митева проследява аспекти на движения, отклонения в парадигмите. Авторката обобщава емпиричните си наблюдения с извода, „че и в двата езика се наблюдават тенденции на преминаване на някои съществителни от класа плуралия тантум в класа на броимите съществителни [...] Несъответствията [...] могат да бъдат обяснени с принадлежността на двата езика към различни славянски групи“ (р. 86).

Водещият тематичен център на изданието *Limes slavicus*, фокусиран върху *културните концепти на славянството*, обединява текстове, изследващи идеи, образи, мотиви, типове наративи, разгърнати в литературната и културната история и представени в перспективата на интертекстуалната (или интердисциплинарната) съпоставителност. Аспекти на концептуализацията в медиевистичен контекст представят Грета Стоянова и Екатерина Тодорова с проучванията си върху конструирането на образите на светците в средновековни агиографски текстове. В статията си „Двойки прототипи в Пространните жития на светите братя Кирил и Методий“ Грета Стоянова изследва изграждането на двойките прототипи във връзка с библейската реторика и патристичната традиция, като насочва вниманието си към „тези двойки прототипи, отнасящи се до Кирил и Методий, които внушават съпричастност, представят идеята за общо дело, изразяват в съвкупността си съвършенство и цялост“ (р. 122). Стоянова поставя наблюденията си и в контекста на проблема за функционализма на двойката образи, като особено акцентира върху ролята им при изграждане на „определена концептуална съгласуваност между текстовете [...], белег за обща стратегия и приемственост между старобългарските автори житиеписци“ (р. 130).

Различен аспект на изследване предлага Екатерина Тодорова в статията си „Житията на светците-лечители като четиво през средновековието (XII – XV в.)“, като се насочва към въпроса за отношението религия – медицина и проектирането му в темата за чудесните изцеления в житията на светците-отшелници Иван Рилски, Прохор Пшински, Гавриил Лесновски, Йоаким Осоговски, както и на светиците Петка/Параскева и Филотея Темнишка. Като проследява особеностите на житийните текстове, Тодорова поставя акценти върху типологията на техните „практически употреби“. Авторката включва наблюденията си в по-широкия контекст на функционализма на агиографския жанр и се насочва към „проследяването [...] на неговото разпространение и възприемане от страна на средновековния читател/слушател, с което ще се допринесе за по-добро изясняване на социокултурното възприемане на средновековния текст“ (р. 133).

Наред с концептуализацията на образно-мотивни ядра във фокуса на академичния интерес застават и наративни стратегии, представящи една възможна посока на пресичания на историческото и литературното поле. Към съчленяването на историческа референциалност и фикционална репрезентация се насочва Вера Бонева в статията си „Иван Чучулигата – историописни щрихи върху Любен-Каравеловата повест „Прогресист“. На основата на добре известните в историографията отношения между Любен Каравелов и Иван Касабов авторката отбелязва и белезите на пародийното дискредитиране на историческата личност в повестта на Каравелов „Прогресист“. Проследявайки моменти от биографията на реалната историческа личност (Иван Касабов) и „биографирането“ на фикционалния персонаж на Каравелов (Иван Чучулигата), В. Бонева убедително илюстрира ролята на литературния наратив за репрезентиране на исторически обстоятелства и неговата социоестетическа влиятелност в епохата на Българското възраждане. Бонева аргументира „силната преплетеност между художествения наратив и политическата публицистика“ (р. 171), като посочва как „повестта стъпва върху единични и разпознаваеми за Каравеловата аудитория факти от биографията на юриста, за да възсъздаде фикционалната фигура на класическия ренегат“ (р. 171). Със съполагането на фикционално и документално В. Бонева умело онагледява и потенциала на междудисциплинарните изследвания.

В сходен интерпретативен режим докторант Мая Бойчева предлага осмислянето на повестта на Стоян Заимов „Миналото“, като изследва ролята на литературните наративи за исторически достоверното пресъздаване на събитията. В статията си „Образът на Петър Беровски и литературното разказване на историята в „Миналото“ на Стоян Заимов“ авторката проследява фикционализиращи „техники“ за представяне на историческото като измислени епизоди, литературна психологизация във вътрешните монолози, образи заемки от сантименталната литература и др. Като се опира на схващането на Заимов за връзката между белетристика и история, Бойчева убедително аргументира олитуриращата наративна стратегия в книгата (и в частност при изграждането на образа на Берковски) като целенасочен авторски ход („Заимов съзнателно използва образи и похвати, асоцииращи произведението с художествен/романов текст“) (р. 180) в подкрепа на тезата, че „авторът на „Миналото“ смята, че най-адекватното представяне на историята е посредством литературния наратив“ (р. 177).

В полето на засилени интертекстуални съполагания разполагат своите изследвания Дечка Чавдарова и Денка Кръстева, представящи не само наблюденията върху избрана литературна и културна среда, но и вариант на академичния метадиалог – на взаимовдъхновяващи фокусирания и споделен интерес. *Точка на пресичане* са концептите *жътва* и *страда* – разгледани в контекста на интертекстуалната обвързаност между творби от различни национални литератури, яркото

контекстуализиране на мотиви и концепти, междудисциплинарните пресичания *словесно-визуално*. Дечка Чавдарова насочва вниманието си към тематизацията на *жътвата* в текстове на полската и българската литература, като заостря вниманието си към реализирането на концепта в поемата на Шимон Шимонович „Жътва“ и прозата на Елин Пелин. Съпоставителното четене дава възможност да бъдат „уловени“ устойчивите значения в двете славянски литератури, които Чавдарова определя като реализиране на „митологичните и фолклорни архетипи *плодородието-дар от Бога, жътвата-любов/брак*“ (р. 199), но и да бъдат очертани специфичните им конотации в националните литератури, обусловени от техния исторически контекст.

В студията си „*Страда* в поезии Н. Некрасова: историчност, культурна мифология и визуален код“ Денка Кръстева предлага изследване на концепт, сумарно обобщаващ *тежкия изнурителен труд на полето (страда)*, заложен в поетически текстове на Н. Некрасов. Но с инструментариума на новоисторическата критика авторката пренася наблюденията в широкомащабно социокултурно поле, като реконструира историко-политически и социални контексти; проследява концептуализациите на *страда* в светлината на политически процеси като отмяната на крепостничеството и аграрната реформа, културния мит за *освобождението-изхода от робството-благоденствието на селячеството*. Стратегиите на изследване са окрупнени не само от силните интертекстуални маршрути сред поетически творби, политически документи, духовни проповеди, писма и др., но и от междудисциплинарните пресичания на словесно и визуално изкуство при проследяването на концепта *страда деревенская* в руската живопис на XIX в.

Поставяйки стихотворението „В полном разгаре *страда деревенская*“ (1862) на Некрасов в идейния център на културните реконструкции, в духа на Грийнблатовия новоисторицизиращ подход към литературния текст Кръстева обобщава неговия полемично-подривен концептуализиращ смисъл: „*Страда деревенская* является важным образом-концептом Народности Некрасова и „невидимой пулей“ в государственные и церковные мифы 1861 и 1862 года, в официальную атмосферу глорификации России, торжественно вступившей в свое второе Тысячелетие со сценарием Официальной народности о „наведенном порядке на могучей и обильной земле“ и метафорой „полюбовного общественного договора“ (pp. 230-231).

Различен поглед към устойчивото концептуализиране на образа на Инсаров от романа на И. Тургенев „В навечерието“ предлагат Олга Евдокимова и Жанна Солис в съавторското си изследване „Болгарин Инсаров – „найденный герой“ И. С. Тургенева в свете меланхолической традиции культуры“. Наблюденията им насочват към преосмисляне-прецизиране на утвърдени тълкувания на персонажа като „герой-

деятел“, „политик“, „революционер“, като преместват фокуса към интерпретативния потенциал на *поетиката на меланхолията* за изследване на персонажа. С внимателен поглед към характерологични черти на героя са приведени портретни детайли, етико-философски нагласи на героя чрез тематичните линии за живота, любовта и смъртта като знакови маркери на меланхоличния светоусет. Изображението на смъртта на Инсаров във Венеция в изследователската перспектива на авторките е представено изцяло в кода на меланхоличната поетика като „смърт меланхолического героя от болезни меланхолика – носталгии“ (р. 244).

Към концептуализациите на *модерната душа* в контекста на българския модернизъм са насочени изследванията на Надежда Цочева и Галина Шалаверова, фокусирани върху продуктивността на *съня, сънуването и безсъниците* (Н. Цочева) и *греховните желания* (Г. Шалаверова). Панорамна картина на движенията на мотивите сън-пътуване-блуждаене, двойничество и видения, халюцинации, страхове и др. във философско-естетическите парадигми от времето на романтическото им укрепване до проекциите им в поетиката на диаволизма представя Надежда Цочева в статията „Сънища и безсъници в българския модернизъм“. С опората на психоаналитичния инструментариум на З. Фройд и О. Ранк и в продължение на типологията на фантастичното въображение в българския диаволизъм, направена от Т. Мартин, Н. Цочева подлага на анализ разкази на Св. Минков, Вл. Полянов, Г. Райчев. Изграждайки богато илюстративна аргументация на устойчивостта на образи и мотивни звена, авторката обобщава: „Сънищата, безсъниците, нощните страхове и халюцинаторни видения стават устойчива част от концептосферата на българския модернизъм с неговия засилен интерес към човешката душа, към невидимите духовни светове, за да оголят различни форми на другостта – другия в мен и извън мен, като среща с *непонятното*, което буди страх, срам или желание за прекрачване в един отвъден свят на хармония“ (р. 263).

Към сходни аспекти на модерния светоусет се насочва докторант Галина Шалаверова в изследването на концепта *грях* в текстовете на Г. Райчев. В статията си „Заник-слънце“ на Георги Райчев и българският символизъм“ Шалаверова обвързва тематизирането на греховността в диалог с поемата на Д. Дебелянов „Легенда за разблудната царкиня“ и стихотворения на Хр. Ясенов. Като проследява тематични сходства и заемки на образи в драмата „Заник-слънце“ от Дебеляновата поема, авторката аргументира тезата за близостта на идейно-естетическия свят на Г. Райчев до образния свят на символизма: „Без да е символист, Г. Райчев е силно повлиян от естетиката на символизма, така че той дава свое тълкувание на концепта *грях*, като с този свой ранен текст определя и някои от тенденциите, които са характерни за неговото по-късно и зряло творчество (р. 273).

Поредното издание на *Limes slavicus*. *Културни концепти на славянството*, бр. 7. представя изследвания от висока академична класа, тематично фокусирани и предоставящи разноаспектни посоки на четене – на интеркултурни проучвания, на наблюдения, провеждани с модерната оперативност на междудисциплинарни пресичания, на изследвания, разположени в широкото и динамично поле на интертекстуалността. Несъмнено не може да не бъде отбелязано и прецизното структуриране на изданието – на неговия съдържателен и композиционен ритъм – дело на внимателната и взискателна работа на отговорния редактор на броя проф. д.ф.н. Денка Кръстева. Във всички представени текстове като иманентна особеност се откроява импулсът на диалогичност с разнородните си проявления – между естетически системи, между исторически периоди, между идеи и идеологии с необходимостта да бъдат обект на ярка рефлексия и типологизиращи моделирания или на критическо преосмисляне и подриване на устойчиви тълкувания. Да се осъществи като диалог на епохи, литератури и култури.

References

Krysteva, D. (Ed.). (2022). *Limes slavicus 7: Cultural Concepts of Slavdom*. Shumen: Konstantin Praslavsky University Press. [Кръстева, Д. (ред.). (2022). *Limes slavicus 7: Културни концепти на славянството*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.]